

Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte. Udg. af Verein
für Schleswig-Holsteinische

Kirchengeschichte. Karl Wachholtz Verlag, Neumunster.

- Bind 3, Reformation. Walter Gobell, Erich Hoffmann, Wolf-
Dieter Hauschild,

Erwin Freytag, Gotthard Koppen, Hans-Joachim Ramm og
Lorenz Hein.

1982. 281 s. 48DM.

- Bind 4, Orthodoxie und Pietismus. Hendris Alwast, Erwin
Freytag, Walter

Gobell, Lorenz Hein, Erich Hoffmann, Hartmut Lehmann og
Manfred

Jakubowski-Thiessen. 1984. 348 s. 48 DM.

- Bind 5, Kirche im Umbruch. Hans-Joachim Ramm, Lorenz
Hein, Eberhard

Schwarz, Walter Gobell, Jendris Alwast, Niels-Peter Moritzen
og Ginter

Weitling. 1989. 452 s. 48 DM.

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_15rk_0006-PDF/hto_15rk_0006_76941.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=76941>

pdf genereret den : 28/5-2008

Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte. Udg. af Verein für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte. Karl Wachholtz Verlag, Neumünster.

- Bind 3, Reformation. Walter Göbell, Erich Hoffmann, Wolf-Dieter Hauschild, Erwin Freytag, Gotthard Köppen, Hans-Joachim Ramm og Lorenz Hein. 1982. 281 s. 48 DM.
- Bind 4, Orthodoxie und Pietismus. Hendris Alwast, Erwin Freytag, Walter Göbell, Lorenz Hein, Erich Hoffmann, Hartmut Lehmann og Manfred Jakubowski-Thiessen. 1984. 348 s. 48 DM.
- Bind 5, Kirche im Umbruch. Hans-Joachim Ramm, Lorenz Hein, Eberhard Schwarz, Walter Göbell, Jendris Alwast, Niels-Peter Moritzen og Günter Weitling. 1989. 452 s. 48 DM.

Det store værk om Slesvig-Holstens kirkehistorie, som disse tre bind er en del af, begyndte at udkomme i 1977 og er nu med bind 5 nået til begyndelsen af dette århundrede. De mange forfattere til hvert bind tager sig af hver sit tematisk eller geografisk afgrænsede emne. Det sikrer naturligvis, at man har kunnet knytte kyndige specialister til værket, men svagheden er til gengæld, at man hverken får en sammenhængende fremstilling med noget, der ligner overordnede synspunkter, eller en systematisk håndbog. Til det sidste er registrene hverken tilstrækkelig udtømmende eller ensartede. Bind 3 har et samlet register over person- og stednavne, bind 4 et navne- og sagregister og bind 5 et personregister og ét over stednavne. Indholdsfortegnelserne råder kun delvis bod på disse mangler. Styrelsen bag værket kunne også godt have forhindre en del gentagelser, f.eks. at man i flere tilfælde får personer præsenteret med levnedsløb og karriere to eller tre gange i samme bind.

De nævnte mangler, der gør værket mindre forbrugervenligt i forhold til de fleste historikers behov, er så meget mere beklagelige som bindene faktisk indeholder et væld af oplysninger om små og store ting og redegørelser for mange af forskningens problemer inden for kirkepolitikens, administrationens, teologiens og idéhistoriens områder. Slesvig-Holstens funktion som gennemgangsled mellem Norden og Centraleuropa for mange tanker og ideer og også hertugdømmernes nære afhængighed af kongeriget er gennemgående temaer i alle tre bind. Bind 3, om reformationen, begynder med to afhandlinger om udviklingen frem til ca. 1530, der handler så meget om forholdene i Danmark, at man næsten glemmer, at det ikke er en dansk kirkehistorie, man har for sig. De er skrevet af Walter Göbell, som også har bidraget til de to andre bind. Han døde i 1988. Reformationens gennemførelse i de enkelte områder behandles i hver sin afhandling, og der slutes med »Spiritualisten und Täufer«, der som bevægelser spillede en rolle her, hvad der ikke var tilfældet i kongeriget. Forfatteren, Lorenz Hein, giver en skildring af Melchior Hoffmans og Menno Simons' virke og teologi, behageligt fri for de konfessionelle fordomme, der ofte har præget kirkehistoriske fremstillinger, hvor de lutherske skældsord for sådanne folk, »sværmere« og »gen«døbere, normalt har været overbegreberne til ringe gavn for forståelsen.

Lorenz Hein har ført emnet videre i en afhandling i bind 4, »Aussenseiter der Kirche«, og E. Freytag har skrevet om ikke-lutherske grupper som katolikker, reformerte, kvækere, valdensere og jøder. Christian III og danske teologer nærede som bekendt en konstant rædsel for al den slags djævelsk afskum, og til forståelse af dette er det nyttigt at se, hvilken rolle de spillede i hertugdømmerne,

og hvordan synet på dem senere ændrede sig. Bind 4 er i øvrigt delt nogenlunde ligeligt mellem fremstillinger af landsherrenes kirkeregimente i de forskellige dele af hertugdømmerne og de teologiske brydninger, især omkring ortodoksien og pietismen.

Til værkets mangel på systematik hører, at mens hertugdømmet Lauenburg (i øvrigt ligesom hansebyerne Hamburg og Lübeck) havde sit eget selvstændige afsnit i bind 3, er det slet ikke behandlet i bind 4 og 5. Sidstnævnte bind dækker tiden fra ca. 1700 til ca. 1920, altså oplysningstiden, treårskrigen, 1864 og vækkelsesbevægelserne, der altsammen prægede kirken og dens vilkår. Udvalgelsen af stoffet ved skildringen af alt dette har i sandhed voldt problemer. Udgiverne er – måske lidt sent – blevet opmærksomme på det. I forordet betegner de disponeringen af bindet som »ein Wagnis«, kritikere vil savne meget – det er sandt – men så tilføjes en løfterig parentes: »Ergänzungsbände sind geplant.«

Det er altså åbenbart for tidligt at bedømme behandlingen af disse to århundreder. Blandt bind 5's emner er baggrunden for den tyske oplysningstid og dens forestillinger om verden og om livet, hertugdømmernes kirke under den oplyste enevælde, kirken under de politiske omvæltninger og under de nye preussiske vilkår. Den lutherske kirkes kvaler med sin opfattelse af øvrigheden under oprør og statspolitiske omskiftelser er også med. Der er en lang selvstændig afhandling om Indre Mission, mens Grundtvig kun omtales perifert i forbindelse med den nordslesvigske vækkelsesbevægelse. Det virker ikke velafbalanceret, men det er måske noget, der vil blive rådet bod på i et af de lovede »Ergänzungsbände«?

Alex Wittendorff

SVEN A. NILSSON: På väg mot militärstaten. Krigsbefälets etablering i den äldre Vasatidens Sverige. Opuscula Historica Upsaliensia 3. Uppsala, 1989. I + 175 s. SEK 30.-.

Denne fordringsløse lille bog er resultat af Sven A. Nilssons deltagelse i forskningsprojektet »Krigsmakt och samhälle i 1500-talets Sverige«, som har været virksomt siden 1981. Uanset at Gunnar Artéus fra starten har fungeret som projektleder, er ordet deltagelse dog lidt af en eufemisme som betegnelse for Nilssons rolle. Han var nemlig i sin tid projektets arkitekt og har hele tiden spillet en central rolle for dets rette gennemførelse, hvilket i betragtning af hans position og store viden må siges at være helt naturligt – ikke mindst når man betænker hans succesfulde ledelse af det store krigsfinansieringsprojekt for nogle år siden.

Dette projekt gav os megen værdifuld indsigt i hemmelighederne bag Sveriges opstigen til stormagt i 1600-tallet. Nærværende forskningsprojekt drejer sig om de militære forudsætninger derfor; nærmere betegnet sigter det mod kortlægning af den gryende militærstat efter særlig svensk model frem til 1611. Begyndelsen blev gjort med projektets første publikation i 1986, *Till militärstatens förhistoria*, hvor Gunnar Artéus præsenterede et af ham selv fremdraget stort analysemateriale bestående af data vedrørende en repræsentativ gruppe højere officerer i Vasasønnernes tid. Denne gruppe underkastede han en prosopografisk analyse med henblik på at fastslå officerskorpsets professionaliseringsgrad og konkluderede, at der faktisk var tale om et ganske højt professionaliseringsniveau allerede i slutningen af 1500-tallet.